

Nizami Gəncəvinin poeziyasında metaforalar

*Azərbaycan xalqının qədim tarixini, mədəniyyətini,
ədəbiyyatını, şeirini Şərq aləmində, bütün dünyada
Nizami Gəncəvi ilə tanıyırlar.*

Ulu öndər Heydər Əliyev

Elman Quliyev

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

E-mail: elmanquliyev55@gmail.com

Annotasiya. Metafora bədii ədəbiyyatdakı bir məfhumun səciyyəvi cəhətini həmin məfhumun adını çəkmədən, başqa bir məfhumla izah etməsi zamanı yaranır. Bu bədii proses Nizami yaradıcılığında (əsərlərində) çoxluq təşkil edir. Dünya poeziyasında Nizami Gəncəvi qədər məcazlar, o sıradan metaforalar yaradan ikinci bir şair yoxdur. Ona görə də Nizami əsərlərinin orijinalını (farscasını) oxuyanlar mənəvi zövqə qərq olurlar.

Məqalə müəllifi "dünya", "səma" kimi qınanan anlayışlar üçün metaforaların olduğu farsca beytləri, özünün filoloji tərcümələrini və şərhlərini təqdim edir. Bu metaforaların çoxu bədii tərcümələrdə qısaldıraraq adi formata verilib.

Yəqin ki, Nizami Gəncəvinin minlərlə metaforasının mükəmməl tədqiq olunmasında bu məqalə uğurlu bir addım olacaqdır.

Açar sözlər: Nizami, poeziya, metafora, Allahın gücü, yaradılışın sirləri, qınanan söz

Metaphors in Nizami Ganjavi's poetry

Elman Guliyev

Doctor of Philosophy in Philology

E-mail: elmanquliyev55@gmail.com

Abstract. A metaphor arises when a poet transfers a characteristic feature of a concept in fiction to another concept without mentioning the name of that concept. This artistic process is abundant in Nizami's work. There is no other poet in world poetry who creates so many figurative expression and metaphors as Nizami Ganjavi.

The author of the article presents the Persian verses with metaphors, his philological translations and interpretations for the condemned concepts such as "earth" and "sky". Many of these metaphors are abbreviated in literary translations and given in the ordinary form.

Probably this article will be an absolute step in the perfect study of Nizami Ganjavi's thousands of metaphors.

Keywords: Nizami, poetry, metaphor, power of God, mysteries of creation, world as condemned, sky as condemned

Giriş / Introduction

Dünya poeziyasında Nizami qədər məcazlar, o sıradan metaforalar yaradan ikinci bir şair yoxdur. Məcəzalar oylağı olan Nizami əsərlərinin orijinalını (farsçasını) oxuyanlar mənəvi zövqə qarq olurlar.

Əsas hissə / Main Part

Nizamının beş poemasının orijinalında qımanan "dünya" anlayışının yüzə yaxın metaforası var. Şair onların hər birini verdiyi beytin ruhuna uyğun seçir. Adları aşağıda çəkilən səkkiz metafora bunlardır: "dəyişkən top", "divli səh-

"Dəyişkən top" ("Gerayənde quy")
dünyanın metaforası kimi

İskəndər hindli filosofa deyir ki, bu dəyişkən top (heç bir işində sabit olmayan dünya) iki-rənglidir (ikiüzlüdür), onda berrənglik (bir üzlü-

*Dünya şahı dedi, bu dəyişkən topun
İki rəngi var, onda berrənglik arama.*

Morqan Friman (1937, amerikalı kinoaktyor) çox gözəl deyib ki, "Dünya sənin anan deyil ki, dərdini çəksin, xəstələrini əfv etsin, əzab çəkəndə səni qucaqlasın, səhvlərini düzəlsin, düşəndə səni qaldırsın" [5].

"Divli səhra" ("Badiyeye-divlax")
dünyanın metaforası kimi

Nizami deyir ki, divli səhra olan dünyada ürək evi dar, ürək qəmi isə gendir. Başqa sözlə, kiçicik ürək nəhəng dünya sarsıntılarında duruş gətirə bilməz. Dünya ona görə səhraya bənzədilib ki, səhrada keçinmək üçün heç nə olmur. Hər verdiyini insandan bir-bir geri alan dünya

*Bu divli səhranın istintisində
Ürək evi dardır, ürək qəmi gen.*

Məqalə müəllifi "dünya", "səma" kimi qımanan anlayışlar üçün metaforaların olduğu farsca beytləri, özünün filoloji tərcümələrini və şərhlərini təqdim edir. Bu metaforaların çoxu bədii tərcümələrdə qısaldılaraq adi formatda verilib.

ra", "dolanbac zindan-saray", "gedimli köç yeri", "örtülü quyu", "titrək sərsəri körpü", "ürək-açan saray", "üzük halqa".

lük) arama. Dünyada hər canlı varlıq hər an dəyişdiyindən "dəyişkən top" dünya üçün metafora seçilib [2, s.1411]:

*جهاندار گفت این گر اینده گوی
دو رنگست یکی رنگی از وی مجوی*

Nizami dünyanın ikirəngli (ikiüzlü) olmasını göstərsə, Quranın "Ali-İmran" surəsinin 185-ci ayəsi dünyanın aldadıcı maldan başqa bir şey olmadığını buyurur: "Bu dünya həyatı aldadıcı maldan başqa bir şey deyildir" [4, s.74].

da sonda insanı öldürməklə onu heçə döndərir. Bu səhranın təyini olan "divli" sözündən anlaşılır ki, burada bir yox, çox sayda div (ziyan yetirən, ölüm gətirən varlıq) var, dünya sarsıntılarının sayı bir yox, min-min olduğu kimi [1, s.88]:

*در تف این بادیه دیو لاه
خانه دل تنگ و غم دل فراخ*

"Dolanbac zindan-saray" ("Zendan sərəye-piç bər piç")
dünyanın metaforası kimi

Məhinbanu adlı Bərdə padşahının Şirin adlı bir qardaşqızı var idi, ayrı bir qohumu yox idi. Dünyada hər proses ayrı bir prosesə bağlı olduğundan, bu bağlılıqdan bir kimsə amanda

*Bu dolanbac zindan-sarayda onun
Bir qardaşqızı var, ayrısı yoxdur.*

qala bilmədiyindən Nizami "dolanbac zindan-saray" söz birləşməsinə dünyanın metaforası edir [1, s.168]:

*درین زندانسرائی پیچ بر پیچ
برادرادهای دارد نگر هیچ*

"Gedimli köç yeri" ("Kuçqahe-rəhil")
dünyanın metaforası kimi

Çinli kənz İskəndərə deyir ki, filin ayağına (dünya sarsıntılarında) düşmədən qabaq bu gedimli köç yeri olan dünyadan gedək. Kənz demək istəyir, dünyadan elə yapışmayaq ki, bizi əzsinsin, necə ki filin ayağının altına düşən əzilir.

*Bu gedimli köç yerindən qaçaq,
Filin ayağına düşmədən qabaq.*

Ərəb kökənli "rəhil" ("gedimli") sözü ilə dünyanın fani olmasına, türk-fars köklü "kuçgah" ("köç yeri") sözü ilə hamının dünyadan köçəcəyinə işarə olunur [2, s.1296]:

*گریزم از این کوچگاه رحیل
از آن پیش کافتیم درپای پیل*

"Örtülü quyu" ("Çahe-temsəlpuş")
dünyanın metaforası kimi

İskəndər tapşır ki, Sokrat filosof olaraq "Öyüdnəmə" yazsın. Filosofun şaha verdiyi bir öyüd də budur ki, şah dövlətçilikdə ancaq elmin və ağılnı ömrinə uysun. Örtülü quyunun dərinli-

*Ey şah, bu örtülü quyuda tək
Elmin və ağılnı fərmanına uy.*

yi, xətərliliyi bilinmədiyi üçün, dünyanın da hər işi örtülü olduğu üçün Nizami "örtülü quyu"nu dünyanın metaforası edib [2, s.1439]:

*که شاها درین چاه تمثال پوش
مشو جز به فرمان فرهنگ و هوش*

"Titrək sərsəri körpü" ("Sərsəri pule-napaydar")
dünyanın metaforası kimi

İskəndərin matəmində oğlu İskəndərus dünyanın fəniliyi və güvənsizliyi üzündən şahlıqdan imtina edərək, dünyanı titrək sərsəri körpü adlandırır. Dünya, görüldüyü kimi, bir yoxluq-

*Bu titrək sərsəri körpü üstünə
Ayağı nə sayaq bərkitmək olar?*

dan digər bir yoxluğa aparən körpüdən ayrısı deyil. Bu körpü davamsız olduğu üçün titrək, avara davrandığı üçün sərsəri sayılır [2, s.1516]:

*بر این سرسری پول ناپایدار
چگونه توان کرد پای استوار*

Mevlana (XIII əsr) doğru vurğulayır ki, "Unutmayın, dünyada yaşamırsınız, dünyadan keçirsiniz" [6]. Bu yanaşma, görüldüyü kimi, Nizami yanaşması ilə səsleşir.

Poetik tərcüməçi Mikayıl Rzaquluzadə "sərsəri pule-napaydar" ifadəsinə orijinala yaxın olan "sütunu sarsılmış titrək körpü" formatında verir [3, s.599]. Bu təqdimatda "avara davra-

nan" mənasında "sərsəri" yoxdur, axı Nizami adlandırır [2, s.1516]:
dünyanı təkcə titrək yox, həm də sərsəri körpü

**"Ürəkaçan saray" ("Kaxe-delafruz")
dünyanın metaforası kimi**

Dünyanın fani olmasına diqqət çəkən Nizami deyir ki, dünyada yüz il, ya da bir gün yaşasan da, ürəkaçan saray olan dünyadan getməli-

*Yüz il yaşa ya da bir gün, gərək
Bu ürəkaçan saraydan gedəsən.*

Quranın "Ali-İmran" surəsinin 185-ci ayəsi hər bir canlımın ölümü dadacağını xəbər verir,

**"Üzük halqa" ("Həlğeye-ənqostəri")
dünyanın metaforası kimi**

Dünyanı qınayan Nizami yazır ki, üzük halqa olan dünyada elə şey yoxdur ki, insanın boynuna asılan xalta olmasın. Üzük halqanın bir çixışı olmadığı kimi, dünya sarsıntılarının da bir

*Bu üzük halqada elə şey varmı,
Boymuna asılan xalta olmasın?*

Nizami poemalarının farsçasında "səma" anlayışının qınaq obyektinə olaraq yüzdən çox metaforası var. Məqalədə adları çəkilən metaforalar bunlardır: "altı yönlü tağ", "dəniz şövkətli

**"Altı yönlü tağ" ("Tərfe-şəş tağ")
səmanın metaforası kimi**

Nizami fəxriyə ilə deyir, o, altı yönlü tağ olan səmanın elə bulududur ki, ciyərdən hər yana su paylayır, yəni dünyanın elə şairidir ki,

*Bu altı yönlü tağın o buluduyam,
Ciyərdən hər yana su paylayıram.*

**"Dəniz şövkətli tağ" ("Tağe-dərya şokuh")
səmanın metaforası kimi**

Hörmüz adlı filosof yaranışın sirləri ilə maraqlanan İskəndərə deyir ki, dəniz şövkətli tağ olan səma dağ zirvəsindəki tüstüyə bənzəyir.

adlandırır [2, s.1516]:

sən. Dünya ürəkaçan saraya ona görə bənzədilir ki, dünya gözəlliklərlə doludur, hər biri ürəkaçan saraydır [1, s.159]:

*اگر صد سال ماتی ور یکی روز
بباید رفت ازین کاخ دل افروز*

"Hər bir canlı ölümü dadacaqdır" [4, s.74] formatında.

sonu yoxdur. İnsan dünyada qalınca, problemlərin əlindən qurtulmaz, sağlam, ya xəstə, zəngin, ya yoxsul olmasından asılı olmayaraq [1, s.87]:

*چېست درین حلقه انگشتری
کان نبود طوق تو چون بنگری*

tağ", "göy qübbə", "harın göy at", "qozbel dayə", "lacivərd kürə", "nilufər tağ", "öküz sağrılı çadır".

hər yan onun poeziyasından bəhrələnir. "Altı yön" ilə "sağ-sol-ön-arxa-yuxarı-aşağı" olmaqla, hər yan başa düşülür [2, s.1340]:

*من آن ابرم این طرف شش طاق را
که آب از جگر بخشم آفاق را*

Səma əngin olduğu üçün Nizami ona "dəniz şövkətli" deyir [2, s.1418]:

*Bu dəniz şövkətli tağ, düşünürəm,
Dağ başında asılan tüstü kimidir.*

**"Göy qübbə" ("Göbbeye-xəzra")
səmanın metaforası kimi**

Qurandan qaynaqlanan Nizami buyurur ki, Tanrının əmiriylə torpaq tərpənməz durur və

*Torpaq əmirinlə tərpənməz durur,
Göy qübbəni də dirəksiz qurdun.*

Nizamının dönməndə geosentrik nəzəriyyə qüvvədə olub. Bu o deməkdir ki, Yer göyün mərkəzi olmaqla səma cisimləri onun dövrəsinə dolanırlar. Heliosentrik nəzəriyyə (Yerin və ulduzların Günəşin dövrəsinə dolanması) isə Nizamidən 300 il sonra XV əsrdə yarandı.

**"Harın göy at" ("Səbz xenge-şəmus")
səmanın metaforası kimi**

İskəndər üçün yazdığı "Öyüdnamə"də Sokrat yazır ki, bir harın göy at olan səmaya ürək bağlama, çünki o, üzdən gəlincə oxşar bir əjdə-

*Bu harın göy ata ürək bağlama,
Üzdən gəlin kimi bir əjdəhadır.*

"Güvənmə" mənasında "ürək bağlama" ("məneh del") frazeoloji feil, "gəlin kimi" ("çun ərus") isə sadə məcaz olan təşbehdir. Ni-

**"Qozbel dayə" ("Dayeye-qıpoşt")
səmanın metaforası kimi**

İskəndər ölüm ayağında deyir ki, onun kimi çoxunu yetirərək öldürdüyünə görə qozbel dayə olan səmaya qarşıq yaraşır. Qozbel (yarımdai-

*Məntək çoxunu doğub tez öldürdü,
Bu qozbel dayəyə qoy qarşıq olsun.*

**"Lacivərd kürə" ("Koreye-lacivərd")
səmanın metaforası kimi**

Qaynaqların yazdığına görə, İsa peyğəmbər boyaqçı idi, anası Məryəm ilə birgə işləyirdi. İnsan bu peşəsindən yararlanan Nizami yazır ki, lacivərd (açıq-göy) kürə olan səma rəng alı-

*برآتم که این طاق دریا شکوه
مطلق چو دودبست بر اوج کوه*

O, göy qübbə olan səmanı dirəksiz qurdu [1, s.6]:

*خاک به فرمان تو دارد سکون
قبه خضرا تو کنی بیستون*

Quranın "Loğman" surəsinin 10-cu ayəsində göylərin dirəksiz olması təsdiqlənir: "O, gördüyünüz göyləri dirəksiz qurdu" [4, s.411]. Quranın ərəbcəsindəki "bi qeyri əmədin" ifadəsini Nizami farscaya kalka edərək, "dirəksiz" mənasında "bi sotun" olaraq təqdim edib.

hadır. Harın (minicisi olmayan) at öz üstündə olanı yerə çırpdığı kimi, səma da yetirdiyi hər şeyi sonda ölüm verir [2, s.1442]:

*منه دل بر این سبز خنگ شمس
که هست ازدهانی به رخ چون عروس*

zami poeziyasında "gəlin" ("ərus") bəzak, yaraşq üçün çoxsaylı təşbehlərdən biridir.

rə) olan səma İskəndəri yetirir, bəsləyir, cavan ikən, 33 yaşında öldürür [2, s.1504]:

*بسی چون مرا زاد و هم زود کشت
که نگرین براین دایه گوزپشت*

cısıdır, iki üzlüdür. Sitatda "lacivərd" və "rəng", habelə "rəng" və "boyaçılıq" tənəsüb yaradırlar [1, s.66]:

*Bu lacivərd kürə rəng alıcısıdır,
Odur ki, İsa boyacılığı peşə seçdi.*

رنگ خرمست این کره لاجورد
عیسی ازان رنگرزی پیشه کرد

**“Nilufər tağ” (“Tağə-nilufəri”)
səmanın metaforası kimi**

Tanının qüdrətini vəsfə çəkən Nizami buyurur, ulu Yaradan nilufər tağ (mavi yarım dairə)

olan səmanı elə yüksəltdi ki, idrak ondan o yana keçə bilmir [2, s.955]:

*Bu nilufər tağı elə yüksəltdin ki,
İdrak ondan o yana keçə bilmir.*

چنان بستی آن طاق نیلوفری
که اندیشه را نیست زو برتری

**“Öküz sağrılı çadır” (“Xərçəhe-qavpoşt”)
səmanın metaforası kimi.**

Yaranışın sirlərini araşdırmaq üçün İskəndər yeddi filosofu yanına çağırır. Bilmək istəyir ki,

öküz sağrılı olan səma dirəksiz olaraq nəhəng Yerin üstündə necə durur [2, s.1413]:

*Bilək ki, bu öküz sağrılı çadır
Böyük yer üstündə necə durur.*

بدانیم کاین خرگه گاو پشت
چگونه درآمد به خاک درشت

Nəticə / Conclusion

Nizaminin beş poemasında mindən çox metafora vardır. Onları bir məqaləyə sığışdırmaq imkan xaricindədir. Gələcək məqalələrdə onlar

da elmi-tədqiqat prizmasından tədqiq olunacaqlar. Mövzunun aktuallığı ondadır ki, o, orijinaldan (farscadan) araşdırılır.

Ədəbiyyat / References

Fars dilində

1. Nizami G. Xəmsə, I cild. Tehran: Cavidan, 1374.
2. Nizami G. Xəmsə, II cild. Tehran: Cavidan, 1374.

Azərbaycan dilində

3. Nizami G. İqbalnamə. Bakı: Lider nəşriyyat, 2004.

Ərəb dilində

4. Qurani-Kərim. Bakı: Nurlar, 1442.

İnternet resursları

5. <https://www.instaqram.com/faktoloji>
6. <https://www.instaqram.com/mevlana.com>

Метафоры в поэзии Низами Гянджеви

Эльман Гулиев

Доктор философии по филологии

E-mail: elmanquliyev55@gmail.com

Метафора в художественном творчестве создается путём передачи характерных признаков какого-либо слова, заменив его другим понятием. Этот художественный процесс встречается во множестве произведений Низами. В мировой литературе не найдётся другого поэта, употреблявшего столько иносказаний, в том числе метафор. Поэтому читатели произведений Низами в оригинале (на фарси), морально приходят в затруднение.

Автор статьи приводит в пример непринятые понятия «мир», «небо», которые в бейтах на фарсидском заменены метафорами, упоминает свои филологические переводы с примечаниями. В художественных переводах многие из этих метафор подверглись сокращённому изменению и даны в упрощённом виде. Думается, что данная статья явится успешным шагом к тщательному исследованию тысячи метафор Низами Гянджеви.

Ключевые слова: Низами, поэзия, метафора, сила Аллаха, тайны творчества, неприятие слова